

РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО ШКІЛЬНИЦТВА ТА НАЦІОНАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ ЯК ІМПЕРАТИВ СВІТОГЛЯДНИХ ІДЕЙ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

Володимир КОВТУН

учень 8 класу Бучанської Української гімназії Київської області

Науковий керівник –

Любов Михайлівна ПОПЛАВСЬКА

вчителька історії Бучанської Української гімназії

Сьогодні Україна перебуває на шляху радикальних політичних та соціальних змін, які потребують від українського суспільства нових підходів до національного відродження та виховання патріотично свідомого покоління сучасної молоді.

У період становлення української нації велике значення приділялося ідеї народності, формуванню національно-патріотичної ідеології та життєвої практики. Принципово важливими у цьому плані були твори О. Духновича, П. Куліша, М. Драгоманова, Т. Шевченка, К. Ушинського, М. Грушевського.

Серед когорти подвижників української нації особливе місце посідає постать Михайла Грушевського. В основу системи виховання Михайла Грушевського покладена ідея розвитку української державності як консолідуючого чинника розвитку суспільства й нації в цілому, формування громадянина своєї держави, патріота України, активного провідника фольклорних традицій та представника національної еліти.

Мета роботи – дослідити науково-педагогічну та просвітницьку діяльність Михайла Грушевського у контексті розвитку освіти та педагогічної думки в Україні наприкінці XIX – на початку XX ст.

Відповідно до мети дослідження передбачено розв'язання таких завдань:

– з'ясувати ступінь опрацювання теми в науковій літературі та виявити характерні риси всього комплексу джерел з проблематики дослідження;

– проаналізувати науково-педагогічну діяльність М. Грушевського;

– розкрити зміст і форми боротьби М. Грушевського за українську школу в Галичині та на Наддніпрянщині наприкінці XIX – початку XX ст.;

– визначити роль освітніх поглядів М. Грушевського у розбудові сучасної системи освіти.

Об'єкт дослідження – просвітницький рух та педагогічна думка на українських землях наприкінці XIX – на початку XX ст.

Предмет дослідження – науково-педагогічна спадщина та просвітницька діяльність Михайла Грушевського.

Відомий учений-історик І. Крип'якевич писав про свого вчителя: «Ще за життя Грушевського всі в нас відчували, що між нами живе хтось великий. Всі в нас дивилися на нашого історика як на незвичайну людину, як на вченого, що сміло може стати поруч найбільших людей науки на світі, всі ми подивлялися його роботячість, всі ми бачили в ньому одного з найкращих борців за єдність нашої нації» [3, с. 12].

Культурно-освітня діяльність М. Грушевського тісно пов'язана з його науковою працею на ниві національного відродження. Сучасні дослідники називають його не тільки «великим мислителем, а й великим просвітителем свого народу, тим «апостолом правди і науки», якого чекав і провіщав Т. Шевченко». Важливе місце в культурно-освітній діяльності М. Грушевського займала розбудова українського шкільництва. Українець-демократ, який базував свою національну роботу насамперед на культурному прогресі та самосвідомості широких народних мас, вважав шкільне питання справою «забезпечення свого національного існування, удержання в національній цілості й одности своїх частей і переведення їх із становища етнографічної статистики в динаміку національного розвою й життя». М. Грушевський прагнув спільними зусиллями української інтелігенції за активної підтримки громадськості відродити українську національну школу. Очолюючи Учительську Громаду та Краєвий Шкільний Союз, М. Грушевський спричинився до створення організацій, які сферою свого впливу охопили найвіддаленіші куточки Східної Галичини, вирішуючи завдання культурного відродження шляхом організації шкіл, приватних гімназій, училищ, підготовки учительських кадрів для формування українського народу в єдину структуру з чітко визначеною програмою дій.

Головною умовою існування національної школи М. Грушевський вважав навчання рідною мовою. У статті «Колишня освіта і теперішня темнота» вчений робить висновки про те, що «всі інші народи, які дійшли добробуту, освіти, доброго ладу, дійшли тільки завдяки

тому, що мали просвіту на своїй рідній мові» [5 с. 78]. Українські мовні питання він розглядає у наукових історичних, філологічних монографічних працях, таких як «Історія України-Руси», «Історія української літератури», численних наукових статтях у «Літературно-науковому віснику», «Записках Наукового товариства імені Шевченка», дискусійних та популярних виданнях, часописних і газетних замітках. Серед них особливо актуальними свого часу (а більшість і досі – через сучасну неупорядковану нашу мовну ситуацію) були такі публікації у львівському «Літературно-науковому віснику»: «Нова «пря» про українсько-руську книжну мову»; «Відвертий лист до п.Флоринського»; «Святе письмо на українській мові». Кожна з них – це окрема історико-лінгвістична проблема: історична основа, самотність, сакральність української мови. Серію статей «Про мову» опублікував М. Грушевський в українській газеті «Рада». Окремим виданням вийшов збірник статей і заміток «Про українську мову й українську справу» [6, с. 188].

Цілий спектр україномовних проблем порушив М. Грушевський у серії популярних публікацій у газеті «Село» за 1909–1910 роки, які потім видав збіркою «Про українську мову і українську школу». У них ішлося про історію, самотність і самодостатність української мови, історичне значення її для сучасного розвитку української нації, про «колишню освіту і теперішню темноту» як результат суцільних заборон та утисків української мови. На повну залежність поступу українського суспільства від освіти українською мовою вказав він у праці «Освобождение России и украинский вопрос»: поки не буде української

мови у навчальних закладах, народ почуватиметься на становищі «нижчої, культурно неповноцінної нації» [4].

Перебуваючи на чолі Центральної Ради, М. Грушевський доклав багато зусиль для формування української школи в нових умовах, був ініціатором створення Головної Шкільної Ради (1917 р.). Впровадження рідної мови в процес навчання проходило в закладах усіх рівнів – від початкових до вищих шкіл. Створений Радою Генеральний секретаріат (міністерство) народної освіти забезпечував реформування системи освіти. Було відкрито 39 гімназій у містах та селах, вжито заходів щодо українізації навчального процесу – організовано кафедри українознавства у вищій школі, введено дисципліни, які паралельно читалися українською та російською мовами. Цей процес проводився з урахуванням інтересів та побажань національних меншин, які мешкали в Україні.

УЦР значну увагу приділяла розширенню мережі вищих навчальних закладів, залученню до роботи в них відомих учених, діячів мистецтв. Так, у жовтні 1917 р. було відкрито Київський український народний університет. У листопаді того ж року для підготовки вчителів українських середніх шкіл були відкриті Педагогічна академія в Києві, а також Київський географічний інститут, Київський юридичний інститут, Херсонський педагогічний інститут та ін. 3 листопада 1917 р. почала діяти Академія мистецтв – перша вища художня школа в Україні, завданням якої організатори вважали піднесення національного мистецтва до світового рівня.

М. Грушевський вважав пізнання народом своєї історії своєрідним очищенням. Сьогодні, констатуючи реальні історичні знання нашого народу, маємо визнати, що українська нація має пройти повторний «катарсис» з метою повернення історичної пам'яті та засвоєння уроків свого минулого.

Вчений розумів велике виховне значення історії. Тому він відводив важливе місце у виховному процесі викладанню історії України [2, с. 22]. В той же час М. Грушевський відзначав, що «навчання історії в українській школі» «повинне вирватись з тих вузьких рамок і вийти на широкий простір універсалізму», тобто те, що історія України має включати не лише історію українського народу (як історія Росії початку ХХ ст. включала історію лише російського народу), а й історію інших народів світу. Великого значення Михайло Грушевський надавав українознавству. Ще в «Автобіографії» він говорив про те, що «Українознавство являється для мене будучою спеціальністю, лише вагався з котрого боку підійти до нього: чи від славістики чи від історії». Наукове українознавство він трактував як «різні галузи науки, присвячені дослідженню і пізнанню українського народу і його території в сучасності і минувшості» [1].

Однією з обов'язкових умов національної педагогіки є знайомство із екологічною культурою даного краю, його специфікою, своєрідністю. Михайло Грушевський вважав, що саме з природою пов'язані естетичні переживання, які «складають надзвичайну властивість характеру. Естетизм пронизує усі сфери життя: в поезії, в музиці, в одязі, в побуті, ставленні до природи, у високій

моралі. Отже, важливо відмітити, що ефективне удосконалення людини, а також і цілого народу, досягається шляхом естетичних переживань у різних діяльностях життя». Тому цілком логічно із цього випливає практична настанова: «Дітям слід прищепити розуміння того, що природа є жива, що вона – джерело нашого добробуту. А тому не нищити її, а старанно піклуватися про неї» [2, с. 41].

Таким чином, можна підсумувати, що Михайло Грушевський своєю політичною діяльністю та науковою творчістю значною мірою сприяв національному самопізнанню та відродженню.

Узагальнюючи образ Грушевського-педагога та просвітника, передовсім відзначено органічність його творчої натури: педагогічні ідеї вченого були природним продовженням його загальногуманістичних переконань, а просвітницька діяльність розглядалася як необхідна складова національно-культурної праці. Це дало ученому можливість ініціювати та реалізувати численні освітянські проекти, що мали вагомий вплив на тогочасне українське життя та довготривалі наслідки для вітчизняної культури. Особливо важлива у цьому плані наукова творчість та діяльність, насамперед у плані відстоювання концепції української національної освіти. Важливе місце в даній концепції вчений відводив українознавству, українській мові, українській історії, етнології та екологічній культурі на національній основі. На це були орієнтовані як його теоретичні праці, так і практична педагогічна діяльність. З огляду на це аргументовано стверджено, що М. Грушевський був одним із лідерів українського

педагогічно-просвітницького руху кінця XIX – перших десятиліть XX ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грушевський М. С. Автобіографія, 1926 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrlib.com.ua/bio/printit.php?tid=1590>
2. Про українську мову й українську справу. На порозі нової України. Наша західна орієнтація / за загальною редакцією Лариси Івшиної. – Видання перше. Бібліотека газети «День», «Україна Incognita». – Київ: ПрАТ «Українська прес-група», 2013. – 80 с.
3. Крип'якевич І. Михайло Грушевський. Життя й діяльність / І. Крип'якевич // Великий українець. Матеріали з життя та діяльності М. С. Грушевського. – К., 1992. – С. 483.
4. Герасименко С. Михайло Грушевський і боротьба за українську вищу школу в Галичині / Світлана Герасименко // Теорія та методика навчання та виховання: збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені І. С. Сковороди / за редакцією члена-кор. НАПН України А. В. Троцько. – Харків: [б. в.], 2011. – Вип. 27. – С. 28–39. 1900. – Т. 12. – Кн. 12. – С. 198–199.
5. Грушевський М. За рідну школу / Михайло Грушевський // Грушевський М. С. Твори: у 50 т. / редкол.: П. Сохань, Я. Дашкевич, І. Гирич та ін.; Голов. ред. П. Сохань. – Львів: Світ, 2005. – Т. 3: Серія «Суспільно-політичні твори (1907 – березень 1917)». – С. 78–79.
6. Грушевський М. Про українську мову й українську справу / Михайло Грушевський // Грушевський М. С. Твори: у 50 т. / редкол.: П. Сохань, Я. Дашкевич, І. Гирич та ін.; Голов. ред. П. Сохань. – Львів: Світ, 2005. – Т. 3: Серія «Суспільно-політичні твори (1907 – березень 1917)». – С. 211–230.